

Отже, у сучасній філософії немає однозначного бачення природи збройної агресії, її стримуючих механізмів. Сучасні філософи все частіше вивчають психологічні та соціологічні аспекти насильства, а також шукають шляхи зменшення його впливу на людей та суспільство загалом.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-23>

(ПОСТ)СТРУКТУРАЛІСТСЬКЕ РОЗУМІННЯ ІСТОРІЇ ЯК ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМА В ФІЛОСОФІЇ ЖАКА ДЕРРІДА

Мінько О. П.

студент IV курсу

*Навчально-наукового інституту філософії
та освітньої політики*

Українського державного університету

імені Михайла Драгоманова

м. Київ, Україна

Європейських філософів другої половини ХХ ст. з легкістю можна закликати до відповідальності за так званий «правий поворот», що шириться національними державами сьогодення. Філософи доби, ставлячи за мету аналіз гуманітарних передумов тоталітарного суспільства, своїм сумнівом щодо претензій на вичерпність деяких суджень унеможливили й мислення будь-якої універсальності. Тепер інтелектуальними здобутками ангажованої теорії користуються політики, що розв'язують війни на основі історичних маніпуляцій та дезінформації. Авторитарні лідери та їх спільники легітимізують власне лицемірство академічним та етичним авторитетом плюралізму. Проте чи варто нівелювати через нехитру каузальність роботу згаданих інтелектуалів? Чи все ж, усупереч очевидності, варто уважніше прислухатися до їх думки? Цьому тексту ближча мета обеззброєння демагогів за рахунок ре-апропріації основи, на якій ті намагаються влаштуватися. Доцільним в такому випадку видається осмислення філософії одного з контрибуторів інтелектуальних катастроф сучасності – Жака Дерріда. Особливої уваги в обговорюваному питанні заслуговує його критичний перегляд концепту історії. Крізь пафос плюралізму Дерріда, однак, пропонує доволі однозначні принципи мислення історії.

Якщо вірити самому Дерріда, в усіх своїх роботах він завжди порушує питання авторитету історії [2, с. 77–81]. Філософ вважає історію метафізичним поняттям, яке навіть матеріалістична інтерпретація не може врятувати від злитності з історією сенсу. [7, с. 99–100]. Пояснюється цей зв'язок наступним чином: філософська концептуалізація організовується метафізичною установкою, що тісно пов'язана з уявленням про детерміновану предикатами традиційності, лінійності та тривалості історію. До цієї ідеї Дерріда прийшов, розглядаючи проблему історичності історії як концепту. Зустрівши взаємообумовленість історії та метафізики він *перевернув проблему сутності історії як проблему історії сутності*, і далі розглядав ці поняття у їх тісному взаємозв'язку, накладаючи цю пару на конкретику різноманітних філософських текстів. Цей зв'язок виразно аргументується у тексті про книгу Мішеля Фуко «Історія божевілья в класичну епоху», а точніше, про частину цієї книги, яка стосується проблематичної інтерпретації уривку з декартівських «Медитацій».

В свої книзі Фуко закріплює за Декартом історичний момент становлення класичної раціональності, вбачаючи у пасажі Декарта, у якому той зневажливо говорить про божевілья, маніфест примушення безуму до мовчання [1, с. 68, 89]. Дерріда виступає проти такої редукції Декарта до історичної структури класичної епохи та демонструє інклюзивність думки Декарта. Перечитуючи «Медитації» Дерріда виявляє, що до того, як Декарт сховався від власного ходу думки в теологічному та раціоналістичному аргументах, він визнав, що «божевілья є лише випадком думки» [1, с. 111]. Декарт не протиставив мислення божевільного мисленню розумного: для нього не було важливим чи розумно чи божевільно Cogito, воно в будь якому разі – мислить, а відтак – існує. [1, с. 110]. Така логіка засвідчує невід'ємність негативності та розколів, що вона їх привносить до історії (філософії) [1, с. 115]. Саме цього не враховує Фуко, коли поневолює Декарта в структурі, відтворюючи насильство, притаманне класичній добі.

Фуко, зацікавлений саме в розколі та написанні історії негативності як чогось зовнішнього до «основної» історії, не помічає, що божевілья не екстерналізується Декартом, а описується як невід'ємна частина мислення. Дерріда, накладаючи декартівське філософування на проблему історичності, доводить, що історичний рух сенсу власне розколами і забезпечується. Забування сенсу поняття активізує вироблення іншого сенсу. Історія філософії і історичність складається з розколів та криз. Слову/поняттю/терміну притаманна кризовість, занепад, історичність. Філософія прагне закритися від божевілья, але цьому завжди протистоїть привідкривання божевілья (негативності) при перегляді того чи іншого поняття [1, с. 121]. Отже, замість того, щоб віддзеркалювати

Гегеля, пишучи поруч з історією абсолютного духу історію примушеного мовчання божевілля варто проблематизувати описовість та її силу. Дерріда пропонує Фуко не протиставляти, а визнати, що «історичність взагалі була б неможливою без історії філософії», побачити, що обидві вони складають одну історію взаємозалежності та мутуалізму [1, с. 120].

Викриваючи злитість історії та історії сенсу, Дерріда, мав би бажати вирватися за межі мислення історією та метафізикою. Натомість він пропонує Фуко співпрацю з раціоналізмом, а своїм читачам – спільне буття з тотальністю метафізики та історії. В утриманні всередині спільної історії «супротивників», що виключають одне одного з власних тотальностей, і полягає сенс напрацювань Дерріда щодо «деякого іншого концепту історії» [4, с. 31].

Ідея *взаємовключення* замість *взаємовиключення* проявляється й в іншому аспекті. Однією з найвідоміших фраз книги «Про граматику» Дерріда залишається «il n'y a pas de hors-texte», навколо якої складалося типізоване розуміння, а радше нерозуміння Дерріда та зовнішньо схожих на його філософських проєктів [6, с. 227]. Буквально ця фраза може бути перекладеною як «немає нічого поза текстом», «позатекстової реальності не існує», але також «немає нічого поза *контекстом*» (виділення моє) [3, с.109]. Дерріда в пізнішому своєму тексті «Afterword: Toward an Ethic of Discussion» сам переформулює цю фразу на користь «контексту» [5, с. 136; 7, с. 107]. «Текст» Дерріда не претендує на роль реальності, а позначає не стільки семіотичний погляд на дійсність, скільки сконструйованість сенсу слідами, що нескінченно відсилають одне до одного, заперечуючи присутність будь-якого витоку. Цією фразою Дерріда пояснює ситуацію, в якій перебуває читач або той, хто пише, а саме ситуацію неможливості виходу за межі самого тексту/ контексту, неможливості відіслати до чогось, що не є (кон)текстом, говорити чимось, що не належить самому (кон)тексту. Мабуть через радикальність цього висновку вчені перестають чинити опір, відпускають власний сумнів та зводять сенс фрази до детерміністичного принципу з релятивістськими наслідками.

Однак, «il n'y a pas de hors-texte» означає не стільки поневоленість в (кон)тексті, скільки святкує невичерпність (кон)тексту, його нестійкість, взаємозамінність значення, що виникає в наслідок принципової залежності значень одне від одного [7, с. 107–109]. Відкритість до прийдешнього, до можливого розколу, до забування або заміни значення і відрізняє думку Дерріди від думки Путіна, Орбана, Фіцо, Трампа та інших, які прагнуть вепонізувати (від «weaponize») потрібні їм значення та уникнути – невідданих.

Отже, принципова відкритість філософії до гри значень, до негативності замість заперечення історії або заміни однієї історичної тоталізації на іншу, дозволяє ні відкидати ні саму історію як історію сенсу, ні її обтяження у вигляді її предикатів та підбурює співпрацювати з ними, чекаючи від історії деякої іншої історії. Хоча радикальність включення та радикальність виключення нерозривно пов'язані як історія та розкол, як розум та божевілля, відкритість до негативного визначає принципову відмінність між інтелектуалами та популістами.

Література:

1. Дерида Ж. Cogito та історія божевілля. Письмо та відмінність. Київ, 2004. С. 65–131.
2. Дерріда Ж. Позиції: Бесіди з Анрі Ронсом, Юлієм Кріст, Жаном-Луї Удбіном, Гі Скарпетта. Київ, 1994. 160 с.
3. Рубаненко М. Гра світу *différance* і українська теологія: мова, досвід, етика, прийдешнє. *Богословські роздуми*. 2022. Т. 20, № 1. С. 105–35. URL: <https://doi.org/10.29357/2789-1577.2022.20.1.7>
4. Caputo J. D., Scanlon M. J. *Augustine and Postmodernism: Confessions and Circumfession*. Indiana University Press, 2005.
5. Derrida J. *Afterword: Toward an Ethic of Discussion*. Limited Inc. Evanston, IL, 1988. С. 111–160.
6. Derrida J. *De la grammatologie*. Paris : Les Éditions de Minuit, 1967. 445 с.
7. Mason M. *Deconstructing History. Derrida and the Future of the Liberal Arts: Professions of Faith* / ред.: M. Caputi, V. J. Del Casino, Jr. London, New York, New Delhi, Oxford and Sydney, 2013. С. 93–122.
5. Соціально-філософські проблеми сучасного світу. Філософія історії та філософський дискурс війни.